

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԴՐԱՍԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ՀԻՄՆԱՆՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Պետությունը՝ որպես պարտապան, ելնելով հանրային-իրավական հատուկ կարգավիճակից, չի կարող ենթարկվել դատական ակտերով նախատեսված դրամական պարտավորությունների կատարման այն ռեժիմին, որին ենթարկվում են մասնավոր անձինք: Ուստի պետության դրամական պարտավորությունների կատարման հատուկ կարգ սահմանելը հիմնավորված և իրավաչափ է: Սակայն, մյուս կողմից, նման հատուկ կարգը չպետք է խախտի պետության պարտատերերի իրավունքները, և վերջիններս պետք է հնարավորություն ունենան իրենց դրամական պահանջների բավարարում ստանալ այն նույն ծավալով և պայմաններով, որոնցով կստանային, եթե նրանց պարտապանները ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք լինեին:

Անկախ պետության հանրային-իրավական կարգավիճակից բխող առանձնահատուկ քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտությունից² քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին պետությունը մասնակցում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով³, ինչն իր ամրագրումն է գտել ՀՀ

¹ ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, գիտ. ղեկավար՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Վ.Վ. Հովհաննիսյան:

² Պետության քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտության տարբեր մեկնաբանությունների մասին մանրամասն տե՛ս Гражданское право России: Курс лекций / Под ред. О. Н. Садикова. Москва, 1996. Ч. 1. С. 112., Տե՛ս Բարսեղյան Տ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, երրորդ հրատարակություն, Եր., ԵՊՀ հրատարակչություն, 2006 – էջ 169, Гражданское право: Учебник для вузов / Под ред. Т.И.Илларионовой, Б. М. Гонгало, В.А.Плетнева. М., 1998. С. 140. Гражданское право: В 3 т. Том 1: Учебник, переработанное и дополненное. Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М. Проспект, 2005 – стр. 221. Субъекты гражданского права / Под ред. С. Н.Братуся. М. Госюриздат, 1950 - С. 270; Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник, 3-е издание, переработанное и дополненное. Под ред. Е. А. Суханова. М. Волтерс Клувер, 2008 – стр. 209.

³ Ըդ մասին մանրամասն տե՛ս Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник, 3-е издание, переработанное и дополненное. Под ред. Е. А. Суханова. М. Волтерс Клувер, 2008 – стр. 208. Гражданское право: В 3 т. Том 1: Учебник, переработанное и дополненное. Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М. Проспект, 2005 – стр. 218.

քաղաքացիական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածում:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ պետության՝ դատական ակտերով նախատեսված դրամական պարտավորությունների կատարման, այդ թվում՝ հարկադիր կատարման մասով պետության պատասխանատվությունը չի տարածվում նրան պատկանող ողջ գույքի վրա (գույքի մի մասը, ըստ էության, անձեռնմխելի է պարտատերերի բռնագանձումներից)¹: Սակայն պետության գույքի նման անձեռնմխելիությունը չի կարող հիմք տալ պնդելու, որ քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում մասնավոր անձանց հետ պետության հավասար հիմունքներով մասնակցության սկզբունքը խախտվում է, եթե միայն պետության դրամական պարտավորությունները կատարման ենթակա լինեն նույն պայմաններով, որոնցով ենթակա են կատարման մասնավոր անձանց պարտավորությունները: Ի վերջո, պարտատիրոջ համար նշանակություն չունի, թե պետությունն իր ո՞ր միջոցների հաշվին կմարի իր պարտքը:

Պետության դրամական պարտավորությունների կատարման կարգը պետք է բավարարի նաև պետության պարտատերերի սեփականության իրավունքի ապահովման պահանջներին, քանի որ պարտատերերի պահանջի իրավունքը պետք է դիտարկվի որպես նրանց սեփականություն, ուստիև ենթակա լինի համապատասխան իրավական պաշտպանության:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր մի շարք վճիռներում² այս հարցի կապակցությամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ պահանջի իրավունքը, եթե այն բավականաչափ հիմնավորված է կատարելի լինելու համար, առավել ևս՝ եթե բխում է դատական

¹Տե՛ս Гражданское право: В 3 т. Том 1: Учебник, переработанное и дополненное. Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М. Проспект, 2005, էջ 220:

²Տե՛ս, մասնավորապես, STRAN GREEK REFINERIES AND STRATIS ANDREADIS v. GREECE գործով (N 13427/87) 09.12.1994թ. վճռի 59 կետը, VASILOPOULOU v. GREECE գործով (N 47541/99) 21.03.2002թ. վճռի 22 կետը, BURDOV v. RUSSIA գործով (N 59498/00) 07.05.2002թ. վճռի 40 կետը, TIMOFEYEV v. RUSSIA գործով (N 58263/00) 23.10.2003թ. վճռի 45 կետը, BURDOV v. RUSSIA (No. 2) գործով (N 33509/04) 15.01.2009թ. վճռի 87 կետը:

ակտից, համարվում է սեփականություն և դրանով իսկ ենթակա է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) Առաջին արձանագրության 1-ին հոդվածի (սեփականության իրավունք) պաշտպանությանը: Մասնավորապես, պետության դեմ կայացված դատական ակտերով նախատեսված գույքային պահանջների պարագայում Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը միանշանակ է այն հարցում, որ պետության կողմից դատական ակտի չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը, ի լրումն արդար դատաքննության իրավունքի (Կոնվենցիայի 6-րդ հոդված), խախտում է նաև պահանջատիրոջ՝ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքը:

Նման դիրքորոշումը լիովին արդարացված է, քանի որ եթե մասնավոր անձ պարտապանի պարագայում պետությունից պահանջվում է միայն պատշաճ կերպով ապահովել Կոնվենցիայի 6-րդ և 13-րդ հոդվածներով երաշխավորված՝ արդար դատաքննության և իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքները՝ մասնավորապես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի առկայության պարագայում ապահովելով դատական ակտի հարկադիր կատարման մատչելի, արդյունավետ և օպերատիվ ընթացակարգեր, ապա այն դեպքում, երբ պարտապանը պետությունն է, մասնավոր իրավահարաբերության պարտավոր անձը՝ մի կողմից, և պարտատիրոջ հիմնական իրավունքների երաշխավորման հանրային-իրավական պարտականություն կրող սուբյեկտը՝ մյուս կողմից, նույնանում են: Այդ իսկ պատճառով պետության դեմ կայացված ցանկացած դատական ակտի չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումն անխուսափելիորեն առաջացնում է պահանջատիրոջ հիմնական իրավունքների և, մասնավորապես, սեփականության իրավունքի խախտում:

Դատական ակտով սահմանված՝ պետության նկատմամբ պահանջի իրավունքը դիտարկելով պարտատիրոջ սեփականության իրավունքի պաշտպանության տեսանկյունից՝ հարկ է նկատել, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունում սեփականության իրավունքի երաշխավորումն ամրագրող դրույթները որոշակի փոփոխություններ են կրել 2005թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում: Մասնավորապես, Սահմանադրությո-

յան սկզբնական տեքստի 8-րդ հոդվածից հանվել է «Պետությունը երաշխավորում է սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացումը և հավասար իրավական պաշտպանությունը» դրույթը: Սակայն արդյո՞ք այդ հանգամանքը կարող է հիմք տալ եզրակացնելու, որ Հայաստանի Հանրապետությունն այլևս չի երաշխավորում սեփականության բոլոր ձևերի հավասար իրավական պաշտպանությունը և իր օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով կարող է սահմանել սեփականության իրավունքի պաշտպանության տարբեր իրավական ռեժիմներ՝ կախված սեփականության ձևից: Մասնավորապես, արդյո՞ք իրավաչափ կլինի այն իրավիճակը, երբ պետության նկատմամբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի պահանջի իրավունքը պետության կողմից պաշտպանվի պարտատիրոջ համար նվազ շահեկան պայմաններով, քան, օրինակ, իրավաբանական անձի պահանջի իրավունքը ֆիզիկական անձի նկատմամբ:

Միանշանակ կարող ենք պնդել, որ բարձրացված հարցերի պատասխանը բացասական է, և ՀՀ Սահմանադրությունն իր համակարգային տրամաբանության մեջ շարունակում է ապահովել սեփականության բոլոր ձևերի հավասար իրավական պաշտպանությունը: Հակառակ պարագայում ըստ սեփականության ձևի սեփականության իրավունքի տարբերակված պաշտպանությունը կհակասի խտրականության արգելքին՝ երաշխավորված ՀՀ Սահմանադրության 14.1 հոդվածով, որից Սահմանադրության 42.1 հոդվածի ուժով օգտվում են ոչ միայն ֆիզիկական, այլ նաև իրավաբանական անձինք:

Քննարկվող տեսանկյունից հատկանշական է պրոֆեսոր Գ. Հարությունյանի հետևյալ մեկնաբանությունը ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի վերաբերյալ. «...պետությունը ճանաչում է սեփականության իրավունքը՝ առանց որևէ խտրականություն դնելու դրա ձևերի միջև, ...պետությունը սահմանադրական երաշխիքներ է ապահովում սահմանադրական բոլոր ձևերի ազատ զարգացման և հավասար իրավական պաշտպանության ... համար»¹:

¹Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի – Եր.: «Իրավունք», 2010 – էջ 119:

Այսպիսով, նաև սեփականության իրավունքի պաշտպանության տեսանկյունից կարող ենք փաստել, որ պետությունը չի կարող դատական ակտերով նախատեսված իր իսկ դրամական պարտականությունների կատարման՝ պարտատերերի համար առավել վատթար պայմաններ սահմանել, քան սահմանել է մասնավոր անձանց նմանատիպ պարտականությունների կատարման պարագայում. պարտատերերը պետք է իրենց պահանջների բավարարման հնարավորություն ունենան միևնույն ծավալով և պայմաններով՝ անկախ նրանից, թե պարտապանը ֆիզիկական, իրավաբանական անձ է, թե հանրային իշխանության կրող: Հակառակ իրավիճակը կխախտի սեփականության բոլոր ձևերի հավասար իրավական պաշտպանության սահմանադրական պահանջը և խտրական պայմաններ կստեղծի իրավունքի տարբեր սուբյեկտների համար:

Այժմ դիտարկենք Հայաստանի Հանրապետության՝ դատական ակտերով նախատեսված դրամական պարտավորությունների կատարման կարգը՝ որոշելու համար, թե որքանով է այն ապահովում պետության պարտատերերի իրավունքները, մասնավորապես, արդյո՞ք պետության պարտատերերի համար ապահովում է իրենց պահանջի բավարարման նույնպիսի ծավալ և պայմաններ, որպիսին ՀՀ օրենսդրությամբ ապահովվում է քաղաքացիական իրավահարաբերությունների այլ սուբյեկտների պարտատերերի համար:

Հայաստանի Հանրապետությունից՝ որպես պարտապանից, դրամական միջոցների բռնագանձումը կարգավորվում է «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի¹ (մասնավորապես, օրենքի 15-րդ հոդվածի 13-րդ մասի) և ՀՀ կառավարության 2000թ. օգոստոսի 7-ի «Դատական ակտերի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից բռնագանձման ենթակա գումարների դիմաց փոխանցելի մուրհակների տրամադրման կարգը հաստատելու մասին» N 436 որոշման² դրույթներով:

Նշված երկու իրավական ակտերով սահմանված կարգավորումը (այսուհետ՝ նաև Կարգ) նախատեսում է դատական ակտե-

¹ Ընդունվել է 24.06.1997թ., ՀՕ-137, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 1997.08.11/18:

² Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2000.08.29/20(118):

րով նախատեսված Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորությունների կատարման հետևյալ ընդհանուր կառուցակարգը.

– Դատական ակտերի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից բռնագանձման ենթակա գումարների դիմաց տրամադրվում է մինչև մեկ տարի ժամկետով փոխանցվող մուրհակ:

– Մուրհակները Հայաստանի Հանրապետության անունից թողարկում և տրամադրում է ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը:

– ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը յուրաքանչյուր բյուջետային տարվա ընթացքում տրամադրված մուրհակների անվանական արժեքների և հաշվարկված տոկոսագումարի հանրագումարն առանձին տողով նախատեսում է հաջորդ տարվա պետական բյուջեի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի ծախսային մասում: Տվյալ տարվա պետական բյուջեով նախատեսված այն մուրհակների վճարման գումարը, որոնց մուրհակատերերը տվյալ բյուջետային տարում դրանք չեն ներկայացրել մարման, առանձին տողով նախատեսվում է հաջորդ տարվա պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծի ծախսային մասում:

– Մուրհակի տրամադրման հիմքը դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին օրենսդրությամբ սահմանված կարգով տրված կատարողական թերթը և կատարողական վարույթ հարուցելու մասին հարկադիր կատարողի որոշումն է:

– Մուրհակը տրամադրվում է կատարողական թերթը ստանալու օրվանից սկսած՝ քսան օրվա ընթացքում:

– Որպես մուրհակի տոկոսադրույթ սահմանվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված վերաֆինանսավորման տոկոսադրույթի մեծությունը: Ընդ որում, տոկոսները հաշվարկվում են մուրհակի տրամադրման օրվանից մինչև դրա մարման օրն ընկած ժամանակաշրջանի համար:

– Մուրհակ վճարող է հանդիսանում ՀՀ կենտրոնական բանկը՝ մուրհակի մարման ժամկետը լրանալուց հետո մուրհակը տիրապետողի (մուրհակատիրոջ) առաջին իսկ պահանջով նախարարության միասնական գանձապետական հաշվից համապատաս-

խան գումարը գանձելու և մուրհակը ստանալու հետո երեք բանկային օրվա ընթացքում մուրհակատիրոջը վճարելու իրավասությանը:

Ներկայացված Կարգը դիտարկելով իր առանձին կողմերով՝ ակնհայտ է դառնում Կարգի անհամապատասխանությունը քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին պետության մասնակցության հիմունքներին և պետության պարտատերերի իրավունքների պաշտպանության պահանջներին:

Այսպես, Կարգը Հայաստանի Հանրապետության՝ դատական ակտով հաստատված սեփական պարտավորությունների կատարումը կախվածության մեջ է դնում պարտատիրոջ գործողություններից այն առումով, որ փոխանցելի մուրհակը տրամադրման ենթակա է միայն պարտատիրոջ կողմից կատարողական թերթը կատարման ներկայացվելու և կատարողական վարույթ հարուցվելու պարագայում:

Եվրոպական դատարանն իր մի շարք որոշումներում անդրադարձել է այս հարցին՝ մասնավորապես նշելով, որ այն դեպքերում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը կայացված է պետության դեմ, պահանջատիրոջից չի կարող պահանջվել դիմել հարկադիր կատարման առանձին ընթացակարգերի¹: Նման դեպքերում պարտական պետության իշխանությունները պետք է պատշաճ կերպով ծանուցվեն դատական ակտի մասին և այդպիսով հնարավորություն ունենան ձեռնարկելու դրա կատարմանն ուղղված բոլոր անհրաժեշտ միջոցները կամ այն փոխանցելու դատական ակտի կատարման համար իրավասու այլ պետական մարմնի²:

Եվրոպական դատարանի նման դիրքորոշումը լիովին արդարացված է այն առումով, որ որևէ դատական ակտի հարկադիր կատարման անհրաժեշտություն ծագում է այն դեպքում, երբ պարտականը կամավոր չի կատարում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով իր վրա դրված պարտականությունը: Տվյալ պարա-

¹Տե՛ս Metaxas v. Greece գործով (N 8415/02) 27.05.2004թ. վճռի 19 կետը, Sukhorukov v. Russia գործով (N 23596/04) 31.07.2008թ. վճռի 15-րդ կետը, Burdov v. Russia (No. 2) գործով (N 33509/04)15.01.2009թ. վճռի 68 կետը:

²Տե՛ս Burdov v. Russia (No. 2) գործով (N 33509/04)15.01.2009թ. վճռի 68 կետը:

գայում պարտապանի դերում հանդես եկող պետության կողմից դատական ակտով սահմանված իր պարտականությունը կամավոր չկատարելը կնշանակի, մի կողմից, պետական իշխանության մի ճյուղի՝ դատական իշխանության լիազորությունների անտեսում դատական ակտի կատարումն ապահովող ճյուղի՝ գործադիր իշխանության կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ կխախտի դատական ակտով որպես պարտատեր հանդես եկող անձի արդար դատաքննության իրավունքը (որի բաղադրիչ է, համաձայն Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի, նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կատարման իրավունքը), իսկ գույքային պահանջների դեպքում՝ նաև սեփականության իրավունքը: Ի վերջո, դատական ակտերի հարկադիր կատարումը՝ որպես պետական հարկադրանքի տեսակ, հանրային գործառույթ է (անկախ նրանից, թե այդ գործառույթն իրականացնողը հանրային, թե մասնավոր սուբյեկտ է), և պետությունը չի կարող թույլ տալ պետական հարկադրանք իր իսկ նկատմամբ:

Այնուամենայնիվ, Եվրոպական դատարանը նաև նշում է, որ ողջամիտ պետք է համարել դատական ակտի կատարումը թույլատրելու կամ արագացնելու նպատակով պետական մարմինների կողմից պահանջատիրոջից որոշակի փաստաթղթեր, մասնավորապես՝ բանկային տվյալներ պահանջելը¹: Սակայն պահանջատիրոջ նկատմամբ նման համագործակցության պահանջը չպետք է գերազանցի անհրաժեշտության սահմանները և ցանկացած դեպքում իշխանություններին չի ազատում պետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարման նպատակով իրենց մոտ առկա տեղեկությունների հիման վրա ողջամիտ ժամկետում *ex officio* (ընդգծումը մերն է – Վ.Դ.) միջոցներ ձեռնարկելու՝ Կոնվենցիայից բխող պարտականությունից²:

Քննարկվող հարցերի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքն ամփոփելուն և դրա հիման վրա համապատասխան լուծումներ առաջարկելուն է ուղղված Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ազգային դատական ակտերի

¹Տե՛ս Kosmidis and Kosmidou v. Greece գործով (N 32141/04) 08.11.2007թ. վճռի 24 կետը:

²Տե՛ս Akashev v. Russia գործով (N 30616/05) 12.09.2008թ. վճռի 22 կետը:

չկատարումը Ռուսաստանում. Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարմանն ուղղված ընդհանուր միջոցներ» թեմայով Հուշագիրը¹, որի 22-րդ կետում ասվում է. «Թեև հարկադիր կատարման արդյունավետ կառուցակարգի հիմնումը կարևոր է, այնուամենայնիվ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել արագ ex-officio կատարմանը՝ նախքան այդ կառուցակարգերին դիմելը»²:

Շարադրվածի լույսի ներքո կարող ենք պնդել, որ պահանջատիրոջ կողմից կատարողական թերթ վերցնելը, այն հարկադիր կատարման ներկայացնելը, ապա նաև հարկադիր կատարողի կողմից կատարողական վարույթ հարուցելն ամենևին անհրաժեշտ չեն կարող դիտվել պետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարման նպատակին հասնելու համար: Պետությունը կարող է և պարտավոր է առանց պահանջատիրոջը նշված ընթացակարգային պարտականություններով ծանրաբեռնելու կատարել իր դեմ կայացված դատական ակտը, ընդ որում՝ սեփական, այլ ոչ թե պահանջատիրոջ նախաձեռնությամբ:

Այն հարցի հետ, թե ո՞վ է (պետք է լինի) պետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարումը նախաձեռնող սուբյեկտը, սերտորեն կապված է նաև այդպիսի դատական ակտի կատարման ժամկետը: Այս առումով նախ պետք է հստակեցնել, որ պետությունից դրամական միջոցների բռնագանձման մասին դատական ակտի կատարում դեռևս չի կարող համարվել ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պահանջատիրոջը փոխանցելի մուրհակ տրամադրելը. այդպիսի դատական ակտը կատարված կլինի այն պահին, երբ հենց դատական ակտով սահմանված դրամական միջոցը տրամադրվի պահանջատիրոջը, կամ վերջինս ունենա այդ միջոցները ստանալու փաստացի հնարավորություն: Այդպիսով,

¹Տե՛ս CM/Inf/DH(2006)19 rev3 04.06.2007 ([https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH\(2006\)19&Language=lanEnglish&Ver=rev3#P12_134](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH(2006)19&Language=lanEnglish&Ver=rev3#P12_134) – 26.10.2013):

²Հուշագրում տվյալ դրույթի ներառմամբ հղում է կատարվում, մասնավորապես, Եվրոպական դատարանի՝ *Metaxas v. Greece* գործով (N 8415/02) 27.05.2004թ. վճռի 19 կետին, *Koltsov v. Russia* գործով (N 41304/02) 24.02.2005թ. վճռի 16-րդ կետին, *Petrushko v. Russia* գործով (N 36494/02) 24.02.2005թ. վճռի 18-րդ կետին:

դատական ակտի կատարման օր կարող է համարվել մուրհակի մարման օրը:

Կատարելիությունը դատարանի վճիռների օրինական ուժի պարտադիր հատկանիշներից է¹, ինչը նշանակում է, որ պարտապանը պարտավոր է այն կատարել վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Երբ դատական ակտը կայացված է պետության դեմ, վերջինս պարտավոր է այն կատարել ոչ միայն որպես պարտապան, այլ նաև որպես պարտատիրոջ՝ արդար դատաքննության և սեփականության իրավունքներն ապահովելու սահմանադրական պարտականություն կրող հանրային-իրավական սուբյեկտ: Ընդ որում, ինչպես քաղաքացիաիրավական նորմերը, այնպես էլ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ վերը նշված հիմնական իրավունքների բովանդակությունը պարտավորեցնում են պետությանը իր պարտականությունը կատարել ողջամիտ ժամկետում:

Այս կապակցությամբ վերը հիշատակված՝ Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի (N 2) գործով Եվրոպական դատարանն արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ պետության դեմ կայացված դատական վճռի կատարման բեռն առաջին հերթին ընկնում է պետական մարմինների վրա՝ *սկսած դատարանի վճռի՝ կատարման համար պարտադիր դառնալու օրվանից* (ընդգծումը մերն է – Վ.Դ.): Նույն գործով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դիմողի կողմից կատարողական թերթը միայն մեկ ամիս անց կատարման ներկայացնելու հանգամանքը չի ազդում դատարանի վճիռը կատարելու՝ իշխանությունների պարտականության ժամկետի հաշվարկման սկզբի վրա²:

Այնինչ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգավորումների շրջանակներում, երբ պետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարման նախաձեռնողը պահանջատերն է, դատական ակտի կատարման ընթացակարգը կարող է սկսվել այն օրինական ուժի մեջ մտնելուց մինչև մեկ տարի անց՝ նկատի ունենալով, որ

¹Տե՛ս, օրինակ, Гражданский процесс:Учебник. 3-е изд., под ред. М. К. Треушникова. М. Изд. “Городец”, 2010 – էջ 406, Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն – 3-րդ հրատ., Եր., Երևանի համալսարանի հրատ., էջ 477:

²Տե՛ս Եվրոպական դատարանի նշված վճռի 69 և 72 կետերը:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի¹ 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու ժամկետը մեկ տարի է՝ սկսած դատական ակտն ուժի մեջ մտնելու պահից: Հաշվի առնելով նաև, որ Հայաստանի Հանրապետությունից բռնագանձման ենթակա գումարների դիմաց փոխանցելի մուրհակները տրվում են մինչև մեկ տարի ժամկետով, ստացվում է, որ ՀՀ օրենսդրությունը թույլ է տալիս, որ պետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարումը ձգձգվի մինչև երկու տարի ժամկետով, ինչը որևէ կերպ հնարավոր չէ համարել ողջամիտ ժամկետ:

Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորությունների կատարման նման երկար ժամկետը չի համապատասխանում քաղաքացիական իրավահարաբերություններին պետության՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով մասնակցության սկզբունքին, քանի որ այն դեպքերում, երբ պարտապանը ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, պահանջատերը կարող է հարկադիր կատարման իրական գործընթաց նախաձեռնել տեսականորեն հենց դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը և իր պահանջի բավարարում ստանալ շատ ավելի կարճ ժամկետում, քան դա նախատեսված է այն դեպքում, երբ պարտապանը Հայաստանի Հանրապետությունն է:

Ավելին, եթե պահանջատերն անտեղյակության կամ այլ պատճառով իր պահանջի կատարման ուղղությամբ համապատասխան հետևողականություն չցուցաբերի և կատարողական թերթն օրենքով սահմանված մեկամյա ժամկետում չներկայացնի հարկադիր կատարման կամ ներկայացնի այդ ժամկետի խախտմամբ, ապա, համաձայն «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի, կատարողական վարույթ չի հարուցվի, ինչն էլ կբացառի պահանջատիրոջը փոխանցելի մուրհակի տրամադրումը և դրանով իսկ՝ դատական ակտով սահմանված պետության պարտականության կատարումը: Չբացառելով նման իրավիճակը՝ ՀՀ օրենսդրությունը, փաստորեն, թույլ է տալիս պետության կողմից իր դեմ կայացված դատական ակտի չկատարման հնարավորություն և նման հնարավորությունը ոչ իրավաչափ

¹ Ընդունվել է 05.05.1998թ., ՀՕ-221, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 1998.06.15/12(45):

չի համարում:

Հայաստանի Հանրապետության դեմ կայացված դատական ակտի կատարման նախաձեռնությունը պահանջատիրոջ վրա դնելու հաջորդ տրամաբանական բացասական հետևանքն այն կարգավորումն է, որով տրամադրվող փոխանցելի մուրհակների տուկոսադրույքը հաշվարկվում է մուրհակի տրամադրման օրվանից: Նման կարգավորմամբ ուղղակիորեն անտեսվում է այն իրողությունը, որ պետությունը՝ որպես պարտապան, դատական ակտի կատարման պարտականություն է կրում ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից սկսած ողջամիտ ժամկետում, հետևաբար և այդ պարտականությունը չկատարելու դեպքում կետանցի ժամկետի հաշվարկման հիմք պետք է համարվի այդ ողջամիտ ժամկետի ավարտի օրը¹:

Ավելին, որպես մուրհակի տուկոսադրույք ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված վերաֆինանսավորման տուկոսադրույքի մեծությունը սահմանելը Հայաստանի Հանրապետության պար-

¹ՀՀ դատական պրակտիկայում ընդունված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411 հոդվածով նախատեսված տուկոսների հաշվարկի սկիզբ համարել դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը: Առաջին հայացքից նման մոտեցումը կարող է արդարացված թվալ, քանի որ դատական ակտը, օրինական ուժ ստանալով, ձեռք է բերում նաև կատարելիության հատկանիշ և դառնում է պարտապանի համար կատարման ենթակա ակտ: Սակայն այդպիսով ստացվում է, որ պարտապանը պարտավոր է կատարել դատական ակտի պահանջը հենց դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը, այլապես հենց նույն օրվանից կհամարվի կետանցող: Նման մոտեցումը չի կարելի արդարացված համարել հատկապես այն դեպքերում, երբ դատական ակտն օրինական ուժ է ստանում հրապարակման պահից. պարտապանը պետք է որոշակի ողջամիտ ժամկետ ունենա դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու հետևանքով ծագած պարտավորության կատարման համար, ինչը բխում է նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 352 հոդվածի 2-րդ մասից՝ համաձայն որի՝ *այն դեպքերում, երբ պարտավորությունը կատարման ժամկետ չի նախատեսում և ժամկետի որոշման պայմաններ չի պարունակում, այն պետք է կատարվի պարտավորության ծագումից հետո՝ ողջամիտ ժամկետում*: Հարցը, թերևս, օրենսդրական կարգավորման կարիք ունի՝ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պարտապանի կողմից այն կատարելու համար որոշակի ողջամիտ ժամկետ սահմանելու միջոցով, որից հետո միայն պարտավորության չկատարման դեպքում պարտապանը կհամարվի կետանցող:

տատերերին ուղղակիորեն տարբերակված դրության մեջ է դնում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց պարտատերերի նկատմամբ, քանի որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձ պարտապանների կետանցի դեպքում հաշվարկվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով նախատեսված տոկոսները, այն է՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանվող բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը: Ընդ որում, այդ տարբերությունն ի վնաս Հայաստանի Հանրապետության պարտատերերի է, քանի որ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանվող վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը, որպես կանոն, էապես ավելի ցածր է բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքաչափից¹:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն պետության դեմ կայացված դատական ակտերի կատարման համատեքստում անդրադարձել է նաև կետանցի համար տոկոսների հաշվարկման խնդիրներին: Մասնավորապես, Նախարարների կոմիտեի կողմից 2007թ. հունիսի 21-22-ին կազմակերպված՝ «Ազգային դատարանների վճիռների չկատարումն անդամ-պետություններում. Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարմանն ուղղված ընդհանուր միջոցներ» թեմայով կլոր սեղան-քննարկման եզրակացություններում քննարկման մասնակիցներն առաջարկում են դատական ակտի կատարման կետանցի համար սահմանել տոկոսների ավտոմատ հաշվարկ՝ ողջամիտ չափով²:

ՀՀ օրենսդրությամբ դրամական պարտավորության կատարման կետանցի համար նման ունիվերսալ տոկոսի հաշվարկը նախատեսված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411 հոդվածով, որը, քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին պետության՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով մասնակցելու սկզբունքին համապատասխան, պետք է կիրառելի լինի նաև Հայաստանի Հանրապետության դրամական

¹Տվյալները վերցված են ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական՝ cba.am կայքից:

²Տե՛ս CM/Inf/DH(2007)33, 28.06.2007

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH\(2007\)33&Language=lanEng&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH(2007)33&Language=lanEng&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864) – 29.10.2013

պարտավորությունների նկատմամբ: Այնինչ, ինչպես վերը նշվեց, ՀՀ օրենսդրությունը տվյալ հարցում ևս Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես պարտապանի համար նախատեսում է ըստ էության արտոնյալ պայմաններ:

Ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորությունների կատարման կարգը չի համապատասխանում սույն հոդվածում ձևակերպված սկզբունքային դրույթներին հետևյալ մի քանի առումներով.

1) պետության պարտավորության կատարման նախաձեռնությունը պարտապան Հայաստանի Հանրապետության փոխարեն դրվում է պահանջատիրոջ վրա

2) պահանջատիրոջից առանց անհրաժեշտության պահանջվում է սկսել հարկադիր կատարման ընթացակարգ

3) վերը նշված երկու իրողությունների հետևանքով մինչև փոխանցելի մուրհակ տրամադրելու օրը Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորության կատարման կետանցի համար պարտավորության գումարի նկատմամբ որևէ տոկոս չի հաշվարկվում

4) փոխանցելի մուրհակ տրամադրելու օրվանից մինչև դրամարման օրը պարտավորության գումարի նկատմամբ հաշվարկվում են պարտապանի համար արտոնյալ տոկոսներ

5) չի ապահովվում պարտավորության կատարման ողջամիտ ժամկետ:

Ավելին, նշվածի հիման վրա կարող ենք պնդում անել Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորությունների կատարման կարգի («Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան դրույթների և ՀՀ կառավարության 2000թ. օգոստոսի 7-ի «Դատական ակտերի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության պետակա բյուջեից բռնագանձման ենթակա գումարների դիմաց փոխանցելի մուրհակների տրամադրման կարգը հաստատելու մասին» N 436 որոշման) հակասահմանադրականության մասին՝ սեփականության իրավունքի խախտման, սեփականության տարբեր ձևերի անհավասար իրավական պաշտպանության, տարբեր սուբյեկտների սեփականության իրավունքի պաշտպանության նկատմամբ խտրական մոտեցման, արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրիչ կազմող՝

օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կատարման իրավունքի խախտման առումներով:

Խոսելով առկա խնդիրների հնարավոր լուծման ուղղությունների մասին՝ պետք է նշել, որ դրանք արդեն իսկ ուրվագծվում են Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորությունների կատարման կարգի՝ վեր հանված թերություններից: Այսպես, վերը բերված առաջին չորս խնդիրների լուծման ուղղությամբ կարող ենք ձևակերպել հետևյալ առաջարկները.

1) սահմանել պետական իրավասու մարմնի պարտականությունը՝ սեփական նախաձեռնությամբ ex-officio կատարելու օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը

2) բացառել կատարողական վարույթի հարուցումը որպես դատական ակտով Հայաստանի Հանրապետության վրա դրված դրամական պարտավորության կատարման պարտադիր նախապայման, ինչը, միաժամանակ, չպետք է բացառի հարկադիր կատարման հնարավորությունն այն դեպքում, երբ պետական իրավասու մարմինը չի կատարում դատական ակտը

3) Հայաստանի Հանրապետության դրամական պարտավորության կատարման կետանցի համար սահմանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411 հոդվածի կիրառելիությունը:

Ինչ վերաբերում է պարտավորության կատարման ողջամիտ ժամկետն ապահովելուն, ապա այս խնդիրն առավել համակողմանի լուծում է պահանջում՝ հաշվի առնելով բյուջետային պլանավորման առանձնահատկությունները: Ընդհանրապես, պետությունից բռնագանձման ենթակա գումարի դիմաց փոխանցելի մուրհակ տրամադրելու գաղափարը, ինչի հետ կապված է պարտավորության կատարման ժամկետը, հիմնված է այն տրամաբանության վրա, որ տվյալ պահին հնարավոր չէ պարտավորությունը կատարել՝ գումարը պահանջատիրոջը վճարելով, քանի որ պետական բյուջեի ծախսային մասում նման հատկացում տրամաբանորեն չէր կարող նախատեսվել մինչև համապատասխան դատական ակտի կայացումն ու օրինական ուժի մեջ մտնելը: Այդ իսկ պատճառով տրամադրվում են փոխանցելի մուրհակներ, որոնց մարումը նախատեսվում է հաջորդ բյուջետային տարում՝ տվյալ բյուջետային տարվա ընթացքում տրամադրված մուրհակների անվանական արժեքների և հաշվարկված տոկոսագումարի հանրագումարն ա-

ռանձին տողով նախատեսելով հաջորդ տարվա պետական բյուջեի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի ծախսային մասում:

Սակայն դատական ակտով նախատեսված դրամական պարտավորության կատարումը պետության կողմից հենց նույն բյուջետային տարում ապահովելու խնդիրը հեշտությամբ լուծելի է յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի հաշվին առանձնացված ֆոնդ ստեղծելու միջոցով, որը նախատեսված կլինի բացառապես դատական ակտերով նախատեսված դրամական պարտավորությունների կատարման նպատակի համար:

Այս գաղափարը, մասնավորապես, առաջ է քաշվել Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 2006թ. հոկտեմբերի 30-31-ը կազմակերպված «Պետության և պետական կազմակերպությունների դեմ կայացված դատական ակտերի չկատարումը Ռուսաստանի Դաշնությունում. առկա խնդիրները և անհրաժեշտ լուծումները» թեմայով կլոր սեղան-քննարկման եզրակացություններում¹, Եւ Նախարարների կոմիտեի կողմից 2007թ. հունիսի 21-22-ին կազմակերպված «Ազգային դատարանների վճիռների չկատարումն անդամ-պետություններում. Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարմանն ուղղված ընդհանուր միջոցներ» թեմայով կլոր սեղան-քննարկման եզրակացություններում և Եւ Նախարարների կոմիտեի «Ազգային դատական ակտերի չկատարումը Ռուսաստանում. Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարմանն ուղղված ընդհանուր միջոցներ» թեմայով Հուլիսագրում²: Այսպես, Հուլիսագրի 37-38-րդ կետերում առաջարկվում է հանրային իշխանությունների՝ դատական ակտերով նախատեսված վճարային պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով ստեղծել հատուկ ֆոնդ, ինչը թույլ կտա սեղմ ժամկետում կատարել դատական ակտով սահմանված վճարումը՝ կետանցի համար նախատեսված տոկոսների հետ միասին: Պետական մարմիններն այդպիսով հնարավորություն կունենան կատարելու իրենց պարտավորությունն առանց ձգձգումների: Ըստ Հուլիսագրում ներկայացված առաջարկի՝ նման կառուցակարգի հիմնական առավելություն-

¹Տե՛ս CM/Inf/DH(2006)45, 01.12.2006, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1069031> – 03.11.2013:

²Վերջին երկու փաստաթղթերի հղումները տե՛ս վերը:

նը կլինի կատարման ընթացակարգի բեռը պահանջատիրոջից պետական մարմնի վրա տեղափոխելը և պահանջատիրոջը լրացուցիչ դատական ընթացակարգերից ազատելը:

Դատական ակտերով նախատեսված՝ պետության վճարային պարտավորությունների կատարումը նման առանձնացված ֆոնդի միջոցով կատարման կառուցակարգի ներդրման դեպքում կարող է ծագել հետևյալ հարցը. ինչպե՞ս պետք է կարգավորվի այն իրավիճակը, երբ այդ ֆոնդի միջոցները կսպառվեն, և անհրաժեշտ կլինի նոր վճարում կատարել հերթական դատական ակտի հիման վրա: Այս կապակցությամբ նախ պետք է նշել, որ խնդիրն առավելապես բյուջետային ճշգրիտ պլանավորման տիրույթում է՝ հիմնված նախորդ տարիների վիճակագրական տվյալների, և որոշ առումով նաև՝ ընթացող դատական գործերով ներկայացված պահանջների չափերի մասին տեղեկությունների վրա: Սակայն նույնիսկ նման իրավիճակ առաջանալու դեպքում պետությունը կարող է դատական ակտը կատարել կառավարության պահուստային ֆոնդի հաշվին, որը, «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն, տվյալ տարվա պետական բյուջեում նախատեսված ելքերի լրացուցիչ ֆինանսավորման, պետական բյուջեում չկանխատեսված ելքերի, ինչպես նաև բյուջետային երաշխիքների ապահովման ելքերի ֆինանսավորման աղբյուրն է, և որից հատկացումները կատարվում են կառավարության որոշումների հիման վրա:

Առաջարկվող կառուցակարգի ներդրման դեպքում հնարավոր կլինի սահմանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 352 հոդվածի 2-րդ մասից բխող որոշակի ողջամիտ՝ սկսած դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից, որի ընթացքում պետական իրավասու մարմինը պարտավոր կլինի կատարելու վճարային պարտավորությունը: Որպես այդպիսի ժամկետ ողջամիտ է թվում մեկամսյա ժամկետը, որը բավարար է պետական իրավասու մարմնի կողմից դատական ակտի մասին տեղեկանալու, անհրաժեշտ կազմակերպչական գործողություններ կատարելու, ինչպես նաև հարկ եղած դեպքում կառավարության պահուստային ֆոնդից գումար հատկացնելու մասին կառավարության որոշում ընդունելու և այն կատարելու համար: Եվ միայն այդ մեկամսյա ժամկետի ավարտից հետո, պարտավորությունը չկատարելու դեպքում, հաշվարկի ենթակա կլինեն կետանցի համար սահմանված տոկոսները:

Որպես առաջարկվող կառուցակարգի լուրջ առավելություն կարող ենք նշել նաև Հայաստանի Հանրապետությունից գումարի բռնագանձման մասին դատական ակտի հարկադիր կատարման իրական հնարավորությունը: Ներկայումս նման դատական ակտի հարկադիր կատարում փաստացի չի նախատեսվում, քանի որ հարկադիր կատարողի գործառույթները սահմանափակվում են կատարողական վարույթ հարուցելու մասին որոշում կայացնելով, այդ որոշումը և կատարողական թերթը ՀՀ ֆինանսների նախարարություն ուղարկելով և վերջինից ստացված փոխանցելի մուրհակը պահանջատիրոջը տրամադրելով: Այսինքն, Հայաստանի Հանրապետությունից գումարի բռնագանձման մասին դատական ակտերի հարկադիր կատարման միջոցներ ՀՀ օրենսդրությամբ պարզապես նախատեսված չեն: Այնինչ այդ նպատակով հատուկ առանձնացված ֆոնդ ստեղծելու դեպքում հարկադիր կատարողին պետք է վերապահել սահմանված ողջամիտ ժամկետում դատական ակտը չկատարվելու դեպքում պահանջատիրոջ դիմումի հիման վրա կատարողական վարույթ հարուցելու և այդ ֆոնդի միջոցների վրա բռնագանձում տարածելու լիազորություն:

Այսպիսով, կարող ենք պնդել, որ առաջարկվող կառուցակարգը լիարժեք հնարավորություն կտա ապահովելու դրամական միջոցների բռնագանձման մասին դատական ակտերով Հայաստանի Հանրապետության պարտատերերի իրավունքները՝ դատական ակտի կատարման ողջամիտ ժամկետի ապահովման և պարտատերերի սեփականության իրավունքի պաշտպանության առումներով:

Vahagn Dallakyan

PhD student of the Chair of Civil procedure, YSU

THE ISSUES OF THE EXECUTION OF MONETARY JUDGMENTS AGAINST THE REPUBLIC OF ARMENIA

The public-legal status of state should not affect the volume and conditions of satisfaction of its creditors' claims based on judicial acts, otherwise the rights of creditors to protection of property and to a fair trial would be violated. The Armenian legal regulation of these issues does not meet these criteria, including up to unconstitutional provisions.

Ваагн Далакян
Аспирант кафедры Гражданского процесса ЕГУ

ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ С РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Анализируются особенности исполнения судебных актов о взыскании денежных средств с государства. Публично-правовой статус государства не должен влиять на объем и условия удовлетворения денежных требований кредиторов, иначе будут нарушены права собственности и справедливого судопроизводства кредиторов. Правовое регулирование данных вопросов в Республике Армения не соответствует этим критериям, включая вплоть до неконституционные положения.

Բանալի բառեր` կատարողական վարույթ, բնագանձում, պետության դրամական պարտավորություններ

Keywords: enforcement of judgments, debt collection, monetary obligations of state

Ключевые слова: исполнительное производство, взыскание, денежные обязательства государства